

על מצבה של הגיאוגרפיה כ[אין] דיסציפלינה מדעית

יוסי בן ארצי

הטענה המרכזית שאציג בדיון היא כי הגיאוגרפיה [להלן: ג"ג] איבדה כבר מזמן את הלוח החיוני לקיומה כדיסציפלינה מדעית, וכתוצאה מכך איבדה את מעמדה באקדמיה, בחברה ובמערכות החינוך, ויפים הדברים לא רק בישראל אלא במרבית העולם המערבי.

משחר ימיה המודרניים [ריטר, הומבולדט וראצל], נמצאה הג"ג במתח שבין הקטבים הפיזיים והאנושיים של תיאור וניתוח התופעות הג"ג על פני כדור הארץ. תלמידיהם עיצבו את הגישה הרגיונאלית לקראת שלהי המאה ה-19, שקיבלה גוונים מרעננים מדי פעם בצרפת [מייצרי אסקולת האנאל], באנגליה ומעבר לאוקיאנוס. הרגיונאליזם שלט בג"ג כ-80 שנה, ושקע ככל שהלכה הג"ג והתפצלה להתמחויות ותת התמחויות שיצרו זיקות הדוקות יותר עם דיסציפלינות מדעיות מוצקות יותר [במדעי האדמה, הטבע, הכלכלה, ההיסטוריה, הסוציולוגיה, התחבורה, התכנון, הדמוגרפיה ועוד], עד כי השפה המשותפת של הגיאוגרפים בינם לבין עצמם התדלדלה כמעט לאפס. הרצון להוכיח לכלכלנים, למשל, כי הג"ג 'מבין' בתחומם, גרם להתרחקות מהבסיס המשותף לדיסציפלינה הרלוונטית, הביא למחקר, הוראה ופרסומים בכיוונה, ופיצל את הג"ג לעשרות תת תחומים שאין כלל שפה משותפת. ראו אירורים של 'מבנה הדעת' בספרות המבוא לג"ג ותיבהלו למראה הפיצול האמבי שלה.

יסודה של דיסציפלינה מדעית היא הגדרה ושפה משותפת, במות פרסום המובנות לכל, ובעיקר תכניות לימוד שיוצרות בסיס משותף לכל הלומד וחוקר ג"ג, הן בחינוך היסודי והתיכון, הן באקדמיה. "מבנה דעת" של תחום מחייב מבנה בסיסי בו יש מושגי יסוד אותם חשוב ללמד כדי ליצור שפה מקצועית בסיסית.

העובדה כי ההגדרה היחידה המוסכמת על הג"ג על ה[אין] דיסציפלינה שלהם היא ש: **גיאוגרפיה היא מה שגיאוגרפים עושים**, מעידה יותר מכל על אובדנה כדיסציפלינה מדעית, מורכבת ומפוצלת ככל שתהיה. כל תכנית לימודים בכלכלה בעולם מורכבת מ-6-7 מקצועות אוניברסאליים כגון: מקור, מיקור, אינפי' וכו'. אין אפשרות לקבל תואר בלי זה. ראו את תכניות הלימוד בג"ג בישראל בלבד: כל מוסד המציא תכנית לימודים משלו – ואין מינימום המשגה או תיאורטיזציה משותפת. אי אפשר למצא יותר מומחים לתופעות מרחביות כלליות, לתהליכים ארוכי טווח, לידע מורכב ואינטגרטיבי על אזורי תבל ועל הארצות השכנות, להיבטים רבים בשדה הפוליטי והגלובאלי. יתר על כן: אין מי שיכול לכתוב ספר לימוד תיכוני-גבוה או אקדמי על הגיאוגרפיה של ארץ ישראל, גם אם הוא כבר 'מן המניין' ולא זקוק לפרסומים נידחים בכתב עת כלשהו, כמעשי אבותינו קרמון או אפרת זכרם לברכה.

כל מונחי היסוד של הג"ג חמקו ממנה לדיסציפלינות אליהן קרבו הג"ג וניסו להוכיח את חשיבותם, אבל ג"ג של כלכלה הוא לא באמת כלכלן. אז לקחו הכלכלנים את הרגיו, לקחו הנד"לניסטים את ה'מיקום', לקחו אפילו חוקרי הרוח את ה'מרחב' בלי שיש להם מושג על מהותו, והג"ג ממשיכים להתרחק אחד מהשני כדי כך, שרוב מחלקות הג"ג באירופה, לא כל שכן ארה"ב, הולכות ונסגרות. גם הניסיון להימלט אל חיק 'לימודי הסביבה' שכל חוג ומחלקה בארץ אימצו בלהט, לא הועיל, ואפילו ה-GIS, הוא לא יותר מתחליף ל'ריינספדר' של שולחן השרטוט, אם אין לציודו בסיס דיסציפלינארי אנליטי. אדרבא, המהפכה הדיגיטאלית בג"ג עלולה להיות הרסנית לא פחות מה הפיכה הכמותית של שנות השבעים והשמונים, אם לא תבוסס על מצע ידע דיסציפלינארי גיאוגרפי. לטענתי, מות הרגיו הוא שהמית את הג"ג והפך אותה לחסרת רלוונטיות, וזו סוגיה גלובאלית ולא ישראלית. ג"ג רבים קובלים על כך תכופות – ומעמדו של התחום בעולם בשקיעה אפילו בגרמניה הורתנו המודרנית.

אבל! יש תקווה, ויש רלוונטיות. יש לג"ג ביקוש בתחומים רבים של צורך ציבורי וחברתי: בחינוך, בקירוב הציבור למרחב חייו, בהבנת תהליכים גיאופוליטיים וגיאואסטרטגיים, בהכרת המרחב השכן, ולא בכדי קרא רוברט קפלן לספרו על העולם בימינו: *The Revenge of Geography*, ובו הוא מוכיח כי בורות גיאוגרפית קלאסית היא שמביאה לעימותים ולקבלת החלטות מעוותת של מנהיגים, מובילי בטחון לאומי על כלל מרכיביו ועוד. העולם משווע לידע ג"ג קלאסי, כל מה, איפה ולמה. שם נולדה הג"ג, וכל עוד תרחיק למחוזות הפסיכולוגיה, הכלכלה, התחבורה, התחומים הספציפיים בגיאולוגיה, אקלים, צומח, סכסוכים, 'הבנייה' וזיכרון – אין לה תוחלת. הג"ג התבדרה, התפזרה, איבדה את נכסיה – ואם לא תתעשת סופה כדיסציפלינה מדעית ייהפך לעובדה במערכות החברה, החינוך, המחקר והמדע. עתידה, כפי שכותבים כבר לא מעט גיאוגרפים בעולם המערבי, מותנה בחזרה לדיסציפלינה 'אינטגרטיבית' חובקת התמחויות ולא מתבדרת.